

BENT JENSEN: Stalinismens fascination og de danske venstreintellektuelle. København, Gyldendal, 1984. 218 s.

I sit forord anfører Bent Jensen, at han skrev bogen, der omhandler danske intellektuelles »fascination« af stalinismen i 30'rne, 40'rne og 50'rne, fordi han først blev forbløffet og senere ligefrem forstemt over de intellektuelles holdninger. Det er imidlertid ikke forfatterens hensigt »at hænge bestemte personer ud«, for »enkeltpersoner er for så vidt ligegyldige« (s. 7). Da bogen udkom, vakte den imidlertid betydelig opsigt, *netop* fordi den omtaler et utal af enkeltpersoner. Forfatteren forsvarer denne modsætning med, at man er nødt til at beskrive stalinisme-fascinationen ved hjælp af de mennesker, der var troldbundne.

Undertegnede anmelder, der selv optræder i navne registret, fordi jeg for 30 år siden forsvarede Moskva-processerne og kaldte opstanden i Ungarn i 1956 for en kontrarevolution (jvf. s. 158–61), skal ikke her anfægte Bent Jensens ret til at personificere stalinismefascinationen. Jeg skal heller ikke gøre noget som helst forsøg på at hævde, at de pågældende personer sagde eller skrev noget andet end det, Bent Jensen anfører. Man kan naturligvis altid diskutere det rimelige i ultrakorte citater – og dem er der mange af – men det er utomtvisteligt, at de ord, forfatteren anbringer inden for sine anførselstegn, faktisk er blevet udtalt og skrevet. Noget andet er så den måde, hvorpå Bent Jensen ofte *kommenterer* citaterne. Herom kunne der skrives en hel anmeldelse for sig selv, men jeg skal nøjes med et enkelt eksempel: Gertrud Lundholm, der var aktiv i den internationale kvindefredskamp, skrev 1950 en artikel om denne kamp i bladet *Vi Kvinder*. Bent Jensen bemærker om artiklen, at »hele hendes appel var gennemsyret af tidens stalinistiske terminologi«. Og så fortsætter han: »Ja, selv overskriften på hendes artikel...: 'Fredens sag ligger i det jævne folks hænder' var et næsten ordret Stalin-citat« (s. 138) – så vé den, der i dag skulle komme for skade at udtale, at fredens sag ligger i det jævne folks hænder!

Men lad os i stedet for at fortabe os i forfatterens citat- og kommentar-teknik, se på det, der for en historiker må være det centrale: Hvordan skildrer forfatteren den situation, som var baggrunden for de intellektuelles fascination? Skal man begribe, hvorfor de sagde det, de sagde, må man nødvendigvis se på den baggrund, de sagde det på. I denne forbindelse springer det korte, men i virkeligheden nok så vigtige afsnit side 169–72, der bærer den prætentiose overskrift *De objektive forhold*, umiddelbart i øjnene. I dette afsnit hævder Bent Jensen, at de venstreintellektuelles billede af 30'rne som »én lang, håbløs krise« var fejlagtigt. Tværtimod var årtiet, når man ser bort fra selve krisen omkring 1930, en

fremgangstid. Med andre ord: Der var ingen grund til at betvivle kapitalismens livsduelighed og se det sovjetiske samfund som et alternativ til den. Bent Jensen går her fejl af 30'ernes venstrefløj. Dens pointe var ikke, om krisen uddybedes eller ej gennem årtiet, men at Det store Krak endnu engang og nok så kraftigt havde vist, at kapitalismen gang på gang kastede arbejderne ud i arbejdsløshed og elendighed, og at det således kunne være vanskeligt at bevare troen på, at kapitalismen var en samfundsform, der tjente arbejderklassens interesser.

Det, der imidlertid spillede den altafgørende rolle for de mange, der bevægede sig til venstre i 30'erne, var fascismens eksplosive vækst i det meste af Europa. Men problemet i Bent Jensens fremstilling er, at han tillægger de venstreintellektuelle det standpunkt, at de opstillede »antitese: kommunisme eller fascisme«. En sådan antitese »havde intet med virkeligheden at gøre«, skriver forfatteren (s. 170). Dette er regulær skyggeboksnings. For de intellektuelle gik ikke ud fra den anførte antitese, men opfattede 30'ernes hovedmodsatning som en modsætning mellem *demokrati* og fascisme. Og bokseriet får helt groteske udslag, når forfatteren inddrager samtidens engagement i den spanske borgerkrig. Om denne skriver han: »Den spanske borgerkrig, som spillede og spiller en så stor rolle i de venstreintellektuelles billede af 1930'erne ('fascismens generalprøve på II Verdenskrig')... var ikke en kamp mellem 'fascismen' og 'kommunismen/socialismen' (s. 171). Nej, det var den ikke, men hvem var det, der hævdede det? Ikke de venstreintellektuelle. De lagde netop vægt på, at den spanske borgerkrig var et afgørende livtag mellem demokratiet (republikken) og fascismen. Helt grelt bliver det imidlertid, når forfatteren i sin vurdering af den spanske borgerkrig ligefrem påstår, at den ikke havde noget at gøre med »problemer uden for Spanien«. Dermed kappes forbindelsen mellem borgerkrigen og den generelle antifascistiske kamp mod de magter – Tyskland og Italien – som åbent og aktivt støttede Franco.

Når jeg hér har gjort så meget ud af forfatterens fremstilling af *De objektive forhold* i 30'erne, er det for at vise, at han sætter de venstreintellektuelles holdninger i relation til en virkelighed, de – af gode grunde – ikke ville kunne genkende.

Den anden historiske virkelighed, forfatteren bruger som underlag for sin kritik af de venstreintellektuelle, er tilstanden i datidens sovjetiske samfund. Stalins regime var et blodigt rædselsregimente, og de, der udtalte sig rosende om det, burde have vidst bedre.

Det er kun meget få, der *i dag* opfatter Stalintiden positivt. Det kan heller ikke nægtes, at en række af de udtalelser, forfatteren citerer, virker både blåøjede og tåbelige. Spørgsmålet er imidlertid, om forfatteren

formår at godtgøre, at de venstreintellektuelle *dengang* vitterligt havde alle muligheder for at vide bedre. Det mener Bent Jensen, og som bevisførelse herfor opremser han en række skrifter, som allerede dengang afslørede Stalins rædselsregimente. Da Bent Jensen *a priori* er enig med disse forfattere, sætter han imidlertid intet spørgsmålstejn ved skrifternes ophavssituation og i forlængelse heraf ved deres indbyggede tendens. Han henviser uden kritiske kommentarer til bl.a. Abramovitsch' *De politiske Fanger i Sovjetrusland* fra 1933 og til *Stalins slaveejere* fra 1952 (jvf. s. 26 og 29). Begge disse værker blev udsendt af internationale socialdemokratiske organisationer, der havde fjernelsen af den kommunistiske indflydelse i arbejderbevægelsen som et hovedpunkt i deres program. Det mindste, man kan forlange af en historiker, burde dog være en *forståelse* for, at kommunisterne afviste disse værker som sandhedskilder, uden at jeg af den grund modsætningsvis vil forsvare det plumpe skønmaleri, der ofte blev brugt som »svar på tiltale«.

Endelig må man heller ikke glemme – hvad Bent Jensen gør – at også ikke- og direkte antikommunister fra tid til anden bidrog til en positiv skildring af Sovjetunionen og såmænd af Stalin selv. Som et typisk eksempel på et sådant bidrag kan nævnes J. T. Murphy's *Stalin*, en biografi, der udkom i 1946. Slutordene lyder i Sven Henningsens oversættelse: »Saaledes vil den nye Verden, der blev født den 7. November 1917, blive stærkere og stærkere, og alle Mennesker vil blive Vidne til, at gennem dens Fødsel og Vækst har Josef Stalin fortjent sin Titel 'den Store'«. (Murphy: *Stalin*, Kbh. 1946, s. 275). Nuvel. Det er skrevet i en tid, hvor man endnu var præget af den fælles sovjetiske-vestlige kamp mod nazismen. Ikke desto mindre kritiserer Bent Jensen f.eks. filosofiprofessor Jørgen Jørgensen og professorinde Agnete Olsen for, at de samme år skriver positivt om Sovjetunionen.

På samme selektive måde forholder forfatteren sig til diskussionen om Moskva-processerne. Også her glemmer han, at folk som den amerikanske ambassadør i Moskva, Joseph Davies, og Berlingske Tidendes udenrigspolitiske redaktør, Nicolai Blædel, mente, at processerne var ægte. (Jvf. Davies: *Mission to Moscow*, 1942, passim, og Blædel: *Forbrydelse og Dumhed*, 1947, s. 481–82). For slet ikke at tale om den ovenfor omtalte bog af Murphy, hvori processerne også forsvares ud fra de vanskelige vilkår, der fandtes for Sovjetunionen, »der var omgivet af fjendtlige Regeringer og truet af Farer, som ikke tillod, at man var lemfældig eller benyttede Fløjshandsker« (Murphy, s. 185–86).

Når de venstreintellektuelle forsvarede processerne, var det ikke mindst ud fra et sådant syn på Sovjetunionen. Vived i dag, at det ikke var rigtigt at gøre det. Ikke desto mindre er det vel en historikers pligt at

forstå, hvorfor folk i fortiden gør det, de gør. Men Bent Jensen forkaster uden videre forklaringer, der er baseret på politiske vurderinger, fordi han på forhånd arbejder ud fra en tese om, at de intellektuelles fascination ikke var baseret på rationelle eller politiske overvejelser, men havde sit udspring i en dyrkelse af stalinismens autoritære træk, og at behovet for denne dyrkelse i sidste ende kun kan forstås, hvis man bevæger sig ind i »dybdepsykologiens irgange« (s. 169). Det spørgsmål, Bent Jensens psykologiske forklaringsmodel unægteligt rejser, er, hvorfor de intellektuelle, der søgte en »erstatningsreligion« og som angiveligt havde et behov for at underkaste sig disciplin, lydighed og hierarkisk orden, overhovedet lod sig fascinere af stalinismen og ikke af fascismen, hvis ideologi i sin egen selvforståelse netop lagde vægt på sådanne »dyder«? Når forfatteren ikke gør sig sådanne overvejelser, skyldes det naturligvis, at han ganske enkelt nægter at sætte sig ind i »de fascinerede« egne motiver: at de sympatiserede med Sovjetunionen, fordi de faktisk mente, at sovjetsamfundet repræsenterede *det modsatte* af fascismen, nemlig lighed i modsætning til klasseulighed og overmennesketeorier, rationalisme over for mystik og irrationalisme og arbejderdemokrati over for diktatur.

Spørgsmålet er så, hvor meget der skal til, før man erkender, at billedet er falsk – og billedet *var* falsk. Hvor går grænsen mellem forklaring og bortforklaring? Da Bent Jensen imidlertid har sat sig for at skrive om djævlbesættelse og ikke om de venstreintellektuelles overvejelser, er en sådan problemstilling naturligvis ikke interessant for ham. Og det er derfor logisk konsekvent, når han overser, at *netop* de intellektuelle ofte blev betragtet med stor skepsis af de utroligt Moskvaite kommunistere, der mente, at de intellektuelle havde en tendens til at forfalde til »småborgerlig« skepticisme og kriticisme, dvs. til alt andet end det, Bent Jensen kalder for »trangen til underkastelse og fascinationen af magten« (s. 186 ff.).

Det er imidlertid ganske forståeligt, at forfatteren undlader at komme ind på de venstreintellektuelles egne indbyrdes debatter om Sovjet under Stalin, eftersom han sætter blindhed over for Sovjet lig venstreorientering og stalinisme lig marxisme og socialisme. På den måde kommer bogen til at virke som et generalangreb på venstreorienterede, in casu venstreintellektuelle. Problemet er blot, at disse næppe føler sig ramt, da der højst findes en håndfuld personer, som idag forsvarer Stalin-tiden – hvad Bent Jensen også må indrømme (s. 166). Det er derfor ikke så underligt, at bogen, da den udkom, først og fremmest kom til at virke som et forsøg på heksejagt med tilbagevirkende kraft.

*Benito Scocozza*